

Topic:

A study on Wastage and Stagnation of higher secondary level education with special reference to Agamoni area.

To,
The Department of Education
Chilarai college, Golakganj

Guide by :-

Nikita Khetawat

Assistant professor.

Department of Education

Chilarai college Golakganj.

Submitted by :-

Juhi Dhar

Roll No. UA-201-164-0051

Registration No. 20033709

Department of Education

Chilarai college Golakganj

CERTIFICATE

This is to certified that the project entitled “**A study on wastage and stagnation of Higher Secondary level Education with special reference to Agomani area**” is a bonafied record of independent investigation done by **Juhi Dhar** under my supervisor, submitted to the Department of Education,Chilarai College,Golakganj in partial fulfillment for the Degree of Bachelor of Arts in Educational and that the project has not previously formad and the basis for the award of any degree, diploma. A associate ship, follow ship and my other title.

I wish her all success in life.

Date :

Place :Chilarai College,
Golakganj

Supervisor

Nikita Khetawat

Teacher in-Charge

Department of Education

Chilarai College,Golakganj.

DECLARATION

I miss **Juhi Dhar**, hereby declare that this project work “**A study on wastage and stagnation of Higher Secondary level Education with special reference to Agomani area**” submitted by me under the supervision of ma'am Nikita Khetawat, Assistant Professor, Department of Education, Chilarai College is my original work. This project work is done for the requirement of the B.A 6th semester at Chilarai College.

Date :

Place : Department of Education
Chilarai College

Name : Juhi Dhar

Class : B.A 6th Semester

Roll No: UA-201-164-0051

Registration No: 20033709

ACKNOWLEDGEMENT

At the outset heartfelt gratitude and respect of highest order I must offer my acciamed supervisor Nikita Khetawat,Assistant Professor of Department of Education, Chilarai College, Golakganj for her consistent inspiration and motivation, valuable suggestions and illuminating guidance at different stages throughout of my work, she is my source of motivation, It was a great pleasure for me to work under his supervision.

I express my gratitude to Tarani Kanta Biswas, Head of the Department and other faculty members for their valuable suggestions, encouragement and advice from the time to time which helped me a lot to enrich study.

I offer special thanks to my friends who helps me a lot in conducting the work of the study and to my respondents who spared their valuable time in the course of the study and their confidential information with me without which I could never been able to see the project in the from.

Date :

Juhi Dhar

Place : Chilarai College, Golakganj

CONTENTS		Page No
Certificate		i
Declaration		ii
Acknowledgment		iii
Content		iv
Chapter- 1	0.1 Introduction	1-3
	1.01 Need and Importance of the study	4-5
	1.02 Description of the study area	6-8
	1.03 Objective of the study	9
	1.04 The hypothesis	10
	1.05 Delimitation of the study	11
Chapter-2	2.01 Meaning of the review of related literature	12-13
	2.02 Importance of review of related literature	14-15
	2.03 Objectives of review of related literature	16
	2.04 Review of related literature or analysis of the reviews	17-19
Chapter- 3	3.01 Methodology	20-21
	3.02 tools used for data collection	22-23
	3.03 sources of data	24-25
Chapter -4	0.4 Collection of analysis and interpretation of the data	26-30
Chapter -5	5.01 Major finding of the study	31-36
	5.02 Suggestion	37-39
	5.03 Conclusion	40-41

CHAPTER - 1

1. Introduction (আবস্থান) :-

উচ্চ মাধ্যমিক পুস্তক শেষ পৰ্যায়ৰ পোহাৰ আশতে বহু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে পিতৃ-মাতৃৰ দৰিদ্ৰতা, সামাজিক কাৰণ বা শিক্ষাৰ প্ৰতি আগ্ৰহ নোহোৱাৰ বাবে শিক্ষা সমাপ্ত কৰাৰ আগতেই বিদ্যালয় এৰি দিয়ে। মাৰ ফলত উচ্চ মাধ্যমিক শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য অতুৰ্ন হৈ থাকে। ইয়াকে অপচয় বোলে।

দুৰ্বিষয় এটা শিক্ষক এটা শ্ৰেণীত এক বছৰ বেছি সময় খৰি কৰাৰ কাৰণে লাহে লাহে মেতিময় এজন শিক্ষাৰ্থী এটা শ্ৰেণী পাছ কৰিবলৈ এক বছৰ বেছি সময় নয় তেতিয়া তাকে দুৰ্বিষয় হিচাবে বিবেচিত কৰা হয়।

শিক্ষাৰ অপচয় আৰু দুৰ্বিষয় আজিৰ সমস্যা এটা প্ৰবল সমস্যা। ড্ৰপআউট আৰু পুনৰাবৃত্তিকাৰী উচ্চতৰ শ্ৰেণীত সমস্যাৰ সাজত আছে। প্ৰকৃতপক্ষে শিক্ষাগত প্ৰাৰ্থনাৰ ব্যৰ্থতাৰ কাৰণে নেবদানকাৰী ফ্যাক্টৰ হৈছে। যেনেদে শিক্ষাত 'অপচয়' শব্দটোৰ আঁহিতকৈ জনপ্ৰিয় ব্যৱহাৰৰ অৰ্থ হৈছে সময়, কষ্ট আৰু ধনৰ অপচয়। দুৰ্বিষয় মানে শিক্ষাৰ প্ৰতিটো পৰ্যায়ৰ ছাত্ৰজনে গোটাই পাঠক্ৰমটো শেষ কৰাৰ পিছত পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হোৱাৰ আশা কৰা হয়। কিন্তু দেখা গৈছে যে সন্নিবেশ ব্যৱহাৰত বহু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে নিৰ্ধাৰিত সময়সীমাৰ ভিতৰত এটা শ্ৰেণী পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হ'ব নোৱাৰে। এইদৰে হেঁচালোক কিলন হয় আৰু একোটা শ্ৰেণীতে থাকে এই ব্যৰ্থ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে একোটা শ্ৰেণী আৰু পাঠক্ৰম পুনৰাবৃত্তি কৰে মাত হেঁচালোকৰ আন অধিকাৰীসকলে সেই শ্ৰেণীত উত্তীৰ্ণ হয়।

আৰু পৰৱৰ্তী উচ্চ শ্ৰেণীত পঢ়ে। এই দেখা যায় যে তেওঁলোক
 অসফল হোৱাত আত্মবিশ্বাস হেৰুৱাই পঢ়া-শুনা বন্ধ কৰিব
 বিচাৰে। এই ৰোগৰোৰে কেৱল শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰখনক চিন্তা কৰা নহয়
 ই সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক সমস্যাৰো সৃষ্টি কৰে। উত্তৰ
 আৰ্ঘ্যমিক পৰ্যায়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে মৌলিক জ্ঞান, দক্ষতা, স্নোভাৰ
 আৰু উদ্যোগীকৰণৰ ক্ষেত্ৰত সক্ষম, সুসজ্জিত হব লাগিব যাতে
 তেওঁলোকে অনিয়মজনক বাৰুও যোগ্যতা অৰ্জন কৰিব পাৰে।

প্ৰতিদে এক পৰ্যায়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে ব্যক্তিগত
 বিষয়ত আত্ম যত্নে পদাৰ্থ বিজ্ঞান, ৰাসায়ন বিজ্ঞান, জীৱবিজ্ঞান,
 গণিত, ভূতত্ত্ব, ইতিহাস, ভূগোল, ৰাজনীতি বিজ্ঞান, দৰ্শন,
 স্নোবিজ্ঞান, ডাঙা আদিৰ পাঠ্যপুস্তকসমূহত পৰিচিত হ'ব যিকোনো
 পৰা মৌলিক পৰিৱৰ্তনৰ সংবাদসমূহ পৰ্যায়ত থকা জানুৱ।
 ইয়াৰ অৰ্থ হৈছে কে ১২ (একাদশ আৰু দ্বাদশ শ্ৰেণী) মিটো দ্বাৰক
 অধ্যয়নৰ ঠিক আগৰ। তেওঁলোকৰ এক বৃহৎ সংখ্যকৈ কামৰ
 জগতখনতো যোগদান কৰে।

অপচয় আৰু অবিৰতাৰ বিষয়ে পোন-প্ৰথমে 'হাৰ্টেন
 কমিটিয়ে' এক হাৰ্টেনৰ লৰ্ড আৰ্ডইনৰ নেতৃত্বত হাৰ্টেন কমিটি
 গঠন কৰা হৈছিল। ১৯২৯ চনত তাৰে শিক্ষাৰ বৃদ্ধিৰ উপৰত
 জৰিণ কৰাৰ কাৰণে হাৰ্টেন কমিটি নিযুক্তি কৰা হৈছিল। হাৰ্টেন
 কমিটি দ্বাৰা মিলিত ফোৰেম হাৰ্টেনৰ দ্বাৰা প্ৰচাৰিত কৰা
 হৈছিল। শিক্ষা হাৰ্টেন কমিটিতে এই জগতৰ অৰ্থ ব্যয়
 কৰোতে নিম্নোক্ত স্তৰত আগবঢ়ায়, "অপচয় হ'ল আত্মাৰ উচ্চ
 আৰ্ঘ্যমিকৰ পাঠ্যপুস্তক স্নো হোৱাৰ আগতে যিকোনো পৰ্যায়ৰ
 শিক্ষাৰ্থীৰ বিদ্যালয়ৰ পৰা অকাল প্ৰত্যাহাৰকে বুজায়।"

এই কমিটি ব্রিটিছ ডাবল শিক্ষাৰ উন্নয়ন পৰীক্ষা কৰাৰ বাবে গঠিত কৰা হৈছিল। ই স্বাৰ্থমিক আৰু বিশ্ববিদ্যালয় শিক্ষাৰ উপৰিও পৰম্পৰাগত শিক্ষাৰ উপৰিও বহু-বেছি গুৰুত্ব দিছে। স্কুল-কলেজৰ অধ্যয়ন বৃদ্ধিৰ ফলত গোটাই দেশত শিক্ষাৰ জ্ঞান বেয়া হৈছে। ইয়াত উল্লেখ কৰা হৈছে যে বিভিন্ন পৰ্যায় জৈৱ কৰাৰ আনতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সিহঁতৰ স্কুল আৰি মোৱাৰ কাৰণে ভাৰ্ষিক আৰু আচৰ্য্যৰ বহুত অলপ হৈছে।

উচ্চ স্বাৰ্থমিক শিক্ষা বুলিলে জীৱনৰ জৰাজীৱিত জৰাজীৱিত ১১ আৰু ২২ মান অন্তৰ্ভুক্ত কৰে। স্বাৰ্থমিকৰ লগতে উচ্চ-শ্বাৰ্থমিক শ্বৰ আৰু কিছু পৰ্যায়ৰ এটা জীৱন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ লগত অন্তৰ্ভুক্ত। উচ্চ স্বাৰ্থমিক পৰ্যায়টো বিভিন্ন উপায়ে গুৰুত্বপূৰ্ণ হয়। এই বয়সৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মেতিয়া বয়: সন্নিৱালন পৰা সৌৱনত সপাত্ৰাৰিত হয় জীৱনৰ এটা অংকন পৰ্যায় অতিক্ৰম কৰে তেতিয়া ই স্বাৰ্থমিক চ্যালেন্জেৰ পৰ্যায় হৈ উঠে। উপযুক্ত বিষয় বাছি লৈ তেওঁলোকৰ তেতিয়াৰ বিষয়ে গুৰুত্বপূৰ্ণ সিদ্ধান্ত লব লাগিব। আঁচলতে প্ৰয়োজন আৰু সোণ্যতাৰ উপৰিও বেছি, এই পৰ্যায়ৰ শিক্ষাৰ্থীৰ সন্বেষণ আৰু কৰ্মক্ষমতা। ইয়াৰ জৈৱ পৰ্যন্ত তেওঁলোকৰ নিৰ্বাৰণ কৰে তেতিয়া।

অসমৰ উচ্চতৰ স্বাৰ্থমিক শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত অসম আৰু দুবিভাগৰ হাৰ আৰু ইয়াৰ ফলস্বৰূপে শিক্ষা বাদ দিয়া বা নিকিবলৈ সোৱাটোৱে উচ্চতৰ স্বাৰ্থমিক শিক্ষাৰ জ্ঞান সকলো জটিল সমস্যাৰ অতিক্ৰম কৰাটো নিৰ্যাসিত কৰি ুলিছে। প্ৰাৰ্থনাত পিছতো অসমত অসম আৰু দুবিভাগৰ হাৰ ৭৭% তকৈও অধিক।

1.01. Need and Important of study :-

(অধ্যয়নৰ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু গুৰুত্ব ,

এই অধ্যয়নৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য হ'ল অপচয় আৰু দুৰ্বিৰতাৰ ওপৰত দৃষ্টি নিবদ্ধ কৰা আৰু অংশীভূত ক্ষেত্ৰতো গৱেষণাৰ উদ্দীপিত কৰা। অপচয় আৰু দুৰ্বিৰতাৰ দৃষ্টি, নিশ্চয়ভাৱে উচ্চ শিক্ষাৰ অসম্পূৰ্ণতাৰ লগত জড়িত গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰণ হিচাবে চিহ্নিত কৰা হৈছে। ওপৰোক্ত স্থিতিত এওঁটো উপলব্ধি কৰা যায় যে অপচয় আৰু দুৰ্বিৰতা আৰু ইয়াৰ কাৰণ আমাৰ বাহিৰৰ উচ্চ স্বাৰ্থমূলক প্ৰক্ৰিয়াৰ মাজেৰে এটা ডাঙৰ বাধা আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ হাৰ আমাৰ স্বাৰ্থৰ লগত বেলেগ হয়। সম্প্ৰদায়ত কাৰণ শিক্ষাৰ সি কোনো এককৰূপে উচ্চ স্বাৰ্থমূলক শিক্ষাৰ এটা অপৰিহাৰ্য দৃষ্টিকা আছে। এটা মহাবিদ্যালয়, বিশ্ববিদ্যালয় আৰু উচ্চ শিক্ষাৰ প্ৰতিষ্ঠানৰ কাৰণে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক প্ৰস্তুত কৰে। তাৰ উপৰিও ই এনে এটা পৰামৰ্শ সি স্বল্পদিন বিদ্যালয় অধ্যয়নপৰিষ্ঠাৰ কাৰণে শিক্ষাৰ অসম্পূৰ্ণতা চিহ্নিত কৰে।

অপচয় আৰু দুৰ্বিৰতা সম্পত্তিৰ কাৰণে সি উচ্চ স্বাৰ্থমূলক বিদ্যালয়ৰ শিক্ষায় এটা তেলেঞ্জিৎ সমস্যা। স্কুল শিক্ষাৰ এক লক্ষ্য - ছাত্ৰালীৰ যোৰৰ বৃদ্ধি আৰু বিকাশৰ গঠনমূলক অসম্পূৰ্ণতাৰ কাৰণে এটা ট্ৰেন্ডিটৰি প্ৰক্ৰিয়া হিচাবে জানিব পাৰি। উচ্চ স্বাৰ্থমূলক শিক্ষাৰ গুৰুত্ব হ'লে উচ্চ স্বাৰ্থমূলক প্ৰক্ৰিয়াৰ কাৰণে এককৰূপে অসম্পূৰ্ণতা হৈ আছে। উচ্চ স্বাৰ্থমূলক শিক্ষাৰ ফলত অসম্পূৰ্ণ অসম্পূৰ্ণ কাৰণে স্বাৰ্থমূলক সুবিধা হয়। এজন ছাত্ৰৰ সম্বলোচ্চাৰূপক চিন্তাধাৰায় সজ্জিত কৰে সি সামগ্ৰিক অধ্যয়ন আৰু গণতান্ত্ৰিক পৰিৱৰ্তনকে অসম্পূৰ্ণ কৰে। উচ্চ স্বাৰ্থমূলক শিক্ষাৰ

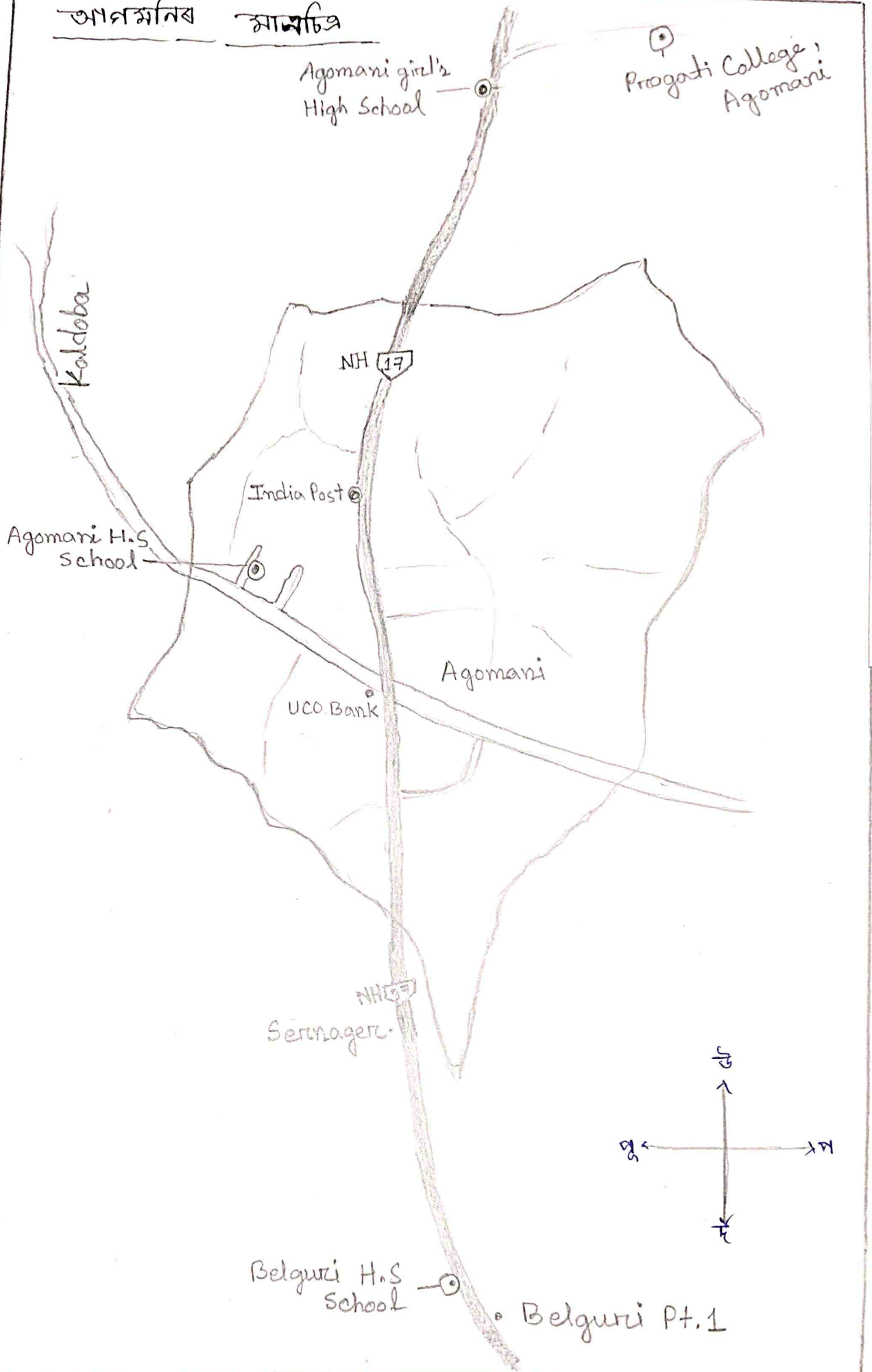
ফলত ছাত্র-ছাত্রীৰ বিভিন্ন দিশৰ বিকাশ হয়। মেনে-আনুজিক দিশ, অর্থনৈতিক দিশ, ৰাজনৈতিক দিশ আদি। মিয়েল ছাত্র-ছাত্রী শিষ্টতা শিক্ষা গ্ৰহণ কৰে, মিত অপৰাধি আৰু মূৰ অহিৎসতাৰ লগত জড়িত হোৱা বা শিক্ষাৰ হোৱা সম্ভবনা কম থাকে। উচ্চ শিক্ষাৰ ফলত ছাত্র-ছাত্রীৰ অর্থনৈতিক সুযোগৰ বৃদ্ধি কৰে। প্ৰবেশিকাৰ স্নায়ুগত পোৱা সুবিধাৰ কাৰণে উচ্চ স্নায়ুগিক শিক্ষা ছোৱালীবোৰৰ বাবে বেছি গুৰুত্বপূৰ্ণ।

1.0.2. Description at the study area :- (অধ্যয়ন ক্ষেত্র বিবরণ)

আগমনি হৈছে অসমৰ খুবুৰী জিলাৰ এটা অঞ্চল। আগমনি গগৈৰ নদীৰ পাৰত অৱস্থিত। ই 26.28° আক্ষাংশ আৰু 92.99° দ্ৰাঘিমাংশত অৱস্থিত। আগমনি অঞ্চলৰ বৰ্তমানৰ গড় আৰ্দ্ৰতাৰ হাৰ হৈছে 62%। বালডোকা আৰু মৌসুমৰ গাৰুৰ কিছু অংশ আৰু আগমনি অঞ্চলৰ মুঠ ৪২ টা গাৰু মিলি আগমনি চহৰখন গঢ়ি উঠিছে। আগমনি অঞ্চলখন ২১৭ বৰ্গ কিলোমিটাৰ। আগমনি খুবুৰীৰ পৰা উত্তৰ পশ্চিম ৩০ কিলোমিটাৰ দূৰত অৱস্থিত। পশ্চিমবঙ্গ সীমান্তৰ দক্ষিণে ১২ কিলোমিটাৰ আৰু বাংলাদেশ সীমান্তৰ উত্তৰ পূৰ্বে ৪ কিলোমিটাৰ আৰু ১৭ নং ৰাষ্ট্ৰীয় সড়ি পথ উত্তৰৰ পৰা দক্ষিণত আগমনিৰ সাজেদি স্মাৰ হৈ গৈছে।

অধ্যয়নৰ বাবে চিনাক্তকৰণ কৰা এই অঞ্চলৰ এক বৃহৎ পৰিমাণৰ লোক নিবাসৰ। নিবাসৰ হোৱা বাবে সামাজিক আৰু শৈক্ষিক দিকত এই অঞ্চলৰ বাসিন্দা সকলৰ অগ্রগতিৰ ক্ষমতা পৰিলক্ষিত হয়। নিবাসৰতা, অজ্ঞতা, দৰিদ্ৰতা, অস্বাস্থ্য আদিৰ কাৰণে অতি হাবু-চাবুৰীক সৃষ্টি কৰিছে। বিভিন্ন ধৰণৰ কাম মেলে - মানুহৰ ঘৰত কাম কৰা, সাজু-সৰা, চাহৰ দোকানত কাম কৰা, হাজিৰা কৰা আদি নিম্নোক্ত কৰ্মৰ প্ৰথম পৰিলক্ষিত হয়। এই অঞ্চলৰ বেছিভাগ মানুহেই কৃষিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। বিভিন্ন ধৰণৰ শৈলি মেলে - ধান, সৰিপাট, অৰিসুখ, সাক, পাচলি আদি

আগমানিৰ মানচিত্র

কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰে। তাৰোপৰি আন কিছুমান মানুহ
 বিভিন্ন ধৰণৰ কাঠৰ কল, মাছৰ ব্যৱসায়, মানুহৰ ঘৰত দিন-
 শক্তিৰ কৰা আদি জৰাজীৱিত কৰি-জীৱন নিৰ্বাহ কৰে। এই অঞ্চলৰ
 অতি কম অংশত লোক চৰকাৰী চাকৰি কৰি জীৱিকা-নিৰ্বাহ
 কৰে। এই অঞ্চলৰ মানুহৰ জনসংখ্যা আয় একেবাৰে কম,
 সেয়েহে এই অঞ্চলটো অত্যন্ত অঞ্চল হিচাপে স্বৰ্ণায়িত
 হৈছে।

আগমনিত ১৩ মন শিক্ষানুষ্ঠান আছে। তাৰ তিতত
 ১৩ মন বিদ্যালয় আৰু ২ মন বিশ্ববিদ্যালয় আছে।

1.03. Objective of the study :- (অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য)

আগলৈ অন্তৰ্গত উচ্চ স্নায়ুগত শিক্ষানুষ্ঠানৰ বৈশ্বিক অৱস্থাৰ অনুসন্ধান কৰাটোৱে হ'ল অধ্যয়নৰ মূল উদ্দেশ্য। এই অধ্যয়নৰ প্ৰধান উদ্দেশ্যবোৰ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল —

- (i) উচ্চ স্নায়ুগত প্ৰতিষ্ঠানৰ অপচয় আৰু দুৰ্বিৰতাৰ অৱস্থাৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰা।
- (ii) উচ্চ স্নায়ুগত বিদ্যালয়ৰ অপচয় আৰু দুৰ্বিৰতা কেনেকৈ কম কৰিব পাৰি তাৰ বাবে পৰামৰ্শ প্ৰদান কৰা।
- (iii) উচ্চ স্নায়ুগত বিদ্যালয়ত হোৱা অপচয় আৰু দুৰ্বিৰতাৰ কাৰণ সম্বন্ধে অধ্যয়ন কৰা।

1.04. The Hypothesis (পূর্বানুমান) :-

পূর্বানুমান হৈছে এটা ধারণা (concept) বা বিবরণ।
মিটে অধ্যয়ীভাৱে বা স্নাতকোত্তৰ সঁচা বুলি ধৰি লোৱা
হয়। পূর্বানুমানিক ধারণা (hypothesis) অবিহনে গৱেষণা
লক্ষ্যবিশীৰ্ণ পথভ্ৰষ্ট হৈ পৰে। গতিকে মিবোৰ পূৰ্বৰ ধারণা,
কল্পনা, আদিয়ে এজন গৱেষকক গৱেষনা কাৰ্যত নিম্নলিখিত
তথ্যবহিন্বে আগবঢ়াই নিয়ে য়েই ধাৰণাৰেৰে সন্মতিকে
গৱেষনাৰ পূর্বানুমানৰ ধাৰণা বুলি কোৱা হয়।

প্ৰস্তাৱিত গৱেষনাৰ বাবে গৱেষকে কিছুমান
পূর্বানুমানিক ধাৰণা বা প্ৰশ্নেৰ পঠন কৰিছে। সেইসমূহ হ'ল-

- (i) উচ্চতৰ স্বাভাৱিক ক্ষুৰত শিক্ৰক আৰু শিক্ৰাৰ্থীৰ স্বাভাৱত
মোগামোজৰ ব্যৱহাৰ বেছি হোৱাৰ ফলত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ স্বাভাৱত
অপচয় আৰু ক্ষুৰিতাৰ সৃষ্টি হোৱা।
- (ii) উচ্চতৰ স্বাভাৱিক বিদ্যালয়ভিত্তিক পৰ্যাপ্ত পৰিমাণৰ দৃশ্য-শ্ৰাব্য
সজুলিৰ অৱাৰ, বিজ্ঞান সন্ধানীয় সজুলিৰ অৱাৰ হোৱাৰ ফলত
ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ স্বাভাৱত অপচয় আৰু ক্ষুৰিতাৰ সৃষ্টি হোৱা।
- (iii) জাৰ্মাৰ এই অঞ্চলৰ বেছিভাগ ল'ৰা-ছোৱালী-দৰিদ্ৰ
সীমাক্ষেত্ৰৰ তলত থকা বাবে তেওঁলোকে বিভিন্ন কাৰণত
প্ৰতিষ্ঠানবোৰ এৰিবলগীয়া হয়।

1.05 Delimitation of study :- (অধ্যয়নৰ সীমাবদ্ধতা)

বিষয় বা অধ্যয়নৰ সীমাবদ্ধতা বুলিলে সীমাবদ্ধতাত
প্ৰস্তাৱিত বিষয়টোৰ বাবে কোনেদুৰা বৰণৰ সীমা বন্ধি
দিয়া হৈছে সেইটোক বুজায়। সমস্যাৰ সঠিক বাবে গৱেষণা
কাৰ্য্যত সকলো বিষয় বিবেচনাৰে সামৰিলোৱা সম্ভৱ
নহয়। সেয়েহে গৱেষণা কাৰ্য্যত কিছু কিছু দিশত
সীমাবদ্ধতা কৰি লোৱা হয়।

- (i) এই অধ্যয়ন কেৱল আগমনী অঞ্চলৰ সাজতে
সীমাবদ্ধ।
- (ii) এই অধ্যয়ন কেৱল উচ্চ মাধ্যমিক শিক্ষাৰ অপচয়
আৰু উন্নতিৰ সাজতে সীমাবদ্ধ।
- (iii) এই অধ্যয়ন কেৱল আগমনী অঞ্চলৰ @ আগমনী
উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়, @ বেলগুৰি উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়ৰ
সাজতে সীমাবদ্ধ।

CHAPTER - 2

বিষয়ৰ সৈতে সংগতি থকা সাহিত্যৰ পুনৰীক্ষন
(Review related literature)

2.01 Meaning of the related literature :-
(বিষয়ৰ সৈতে সংগতি থকা সাহিত্যৰ পুনৰীক্ষনৰ অৰ্থ)

কোনো এটা গৱেষণা বা অধ্যয়নৰ সন্মত্যা নিৰ্বাচন, উদ্দেশ্য নিৰ্বাচন আৰু প্ৰকল্প নিৰ্বাচনৰ বাবে সাহিত্যৰ পুনৰীক্ষন (Review of the literature) হ'ল মূল তথ্যসমূহ। মূলতঃ গৱেষকসকলে গৱেষনাৰ বাবে হাতত লোৱা বিষয়ৰ সন্মত্যাৰ লগত সন্মতকৈ থকা সাহিত্যৰ অধ্যয়নকে বিষয়ৰ লগত সংগতি থকা সাহিত্যৰ পুনৰীক্ষন বুলি কোৱা হয়। এই ধৰণৰ সাহিত্যৰ অধ্যয়ন গৱেষকে হাতত লোৱা গৱেষনাৰ বাবে উন্নত জ্ঞান কৰাত সহায় কৰে।

বিভিন্ন পণ্ডিতৰ দ্বাৰা "Review of the related literature" ৰ বিভিন্ন অংগ দিয়া হৈছে তাৰে দুটামান তলত উল্লেখ কৰা হ'ল —

John. w. Best ৰ সৈতে (1980) "A brief summary of previous researches and the writing of recognized experts provide evidence that the researcher is familiar with what is already known and with what is still unknown and untested. Since effective research must be based upon past knowledge, this step helps to eliminate the duplicated of what

has seen and provides useful hypothesis and helpful suggestion for significant investigation."

J.B. Chatamberg (1985) refers to the review of related literatures and important part of the scientific approach carried out in all areas of scientific research whether in the physical natural or social science.

গতিকে গল্পমতো অনুসন্ধান বা গবেষণাৰ বিষয়বস্তুৰ লগত অধিক মুক্ত সাহিত্যৰ অধ্যয়ন কৰা গবেষণাৰ বাবে বাঞ্ছনীয়।

2.02 Importance of review related literature (বিষয়ৰ সৈতে অংগতি থকা সাহিত্যৰ ভৱিষ্যনৰ প্ৰয়োজনীয়তা):-

বিষয়ৰ সৈতে অংগতি থকা সাহিত্যৰ পুনৰীক্ষন কৰাটো প্ৰত্যেকজন গৱেষকৰে এক প্ৰয়োজনীয় পদক্ষেপ। কাৰণ গৱেষক বা প্ৰকল্প কৰ্তাজন প্ৰকল্প কাৰ্য কৰিবলৈ লোৱা বিষয়টোৰ সৈতে অংগতি থকা আন বিষয়ৰ স্তৰত পূৰ্বত কোনো গৱেষকে বা প্ৰকল্প কৰ্তাই কনহৰে পৰেষ্না কৰিছে, তেওঁ কি তথ্য অংগ্ৰহ কৰিছে, গৱেষনাৰ ফলাফল কি পাইছে সেই বিষয়ে জানিলে প্ৰকল্প কৰ্তাজনক প্ৰকল্প কাৰ্যতে আগবাঢ়ি যোৱাত সন্মুখী সহায় কৰিব। গতিকে প্ৰকল্প কাৰ্যত বিষয়ৰ সৈতে অংগতি থকা সাহিত্যৰ ভৱিষ্যন জৰ্জিকৈ প্ৰয়োজন। প্ৰকল্প কাৰ্যত বিষয়ৰ সৈতে অংগতি থকা সাহিত্যৰ পুনৰীক্ষনৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ বিষয়।

— তলত অংক্ষেপে উল্লেখ কৰা হ'ল —

- (i) বিষয়ৰ সৈতে অংগতি থকা সাহিত্যৰ পুনৰীক্ষন প্ৰত্যেকজন প্ৰকল্পকৰ্তাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয়, কাৰণ ই তেওঁক আধুনিক ধ্যান-ধাৰনাৰ (up-to data) সৈতে সঙ্গৰ্ক থকা তথ্য অংগ্ৰহ কৰাত সহায় কৰে।
- (ii) সাহিত্যৰ পুনৰীক্ষন প্ৰকল্পকৰ্তাজনক তেওঁৰ সাহিত্যৰ বিষয়ে বা তেওঁৰ সন্মত্যাৰ লগত জড়িত আনে কৰা বিভিন্ন গৱেষনা বা প্ৰকল্পৰ বিষয়ে নিৰ্দ্ধন তথ্যৰ সোপান বৰে।

(iii) কোনো গৱেষণা বা প্ৰকল্প কাৰ্যৰ পৰিকল্পনা আৰু পৰিচালনা কৰিবলৈ এই দ্ৰৱ প্ৰয়োজনীয়।

(iv) আৱিষ্কাৰ পুনৰীক্ষণ গৱেষণা বা প্ৰকল্প অধ্যয়নৰ পৰা পোৱা তথ্যৰ অনুৰূপ নকল কৰাটো পৰিষ্কাৰ কৰিব পাৰে।

(v) আৱিষ্কাৰ পুনৰীক্ষণ বিভিন্ন অৱস্থাৰ বাবে উন্নত যোগান দিছে।

(vi) আৱিষ্কাৰ পুনৰীক্ষণ প্ৰকল্পকাজজনক প্ৰয়োজন অনুসৰি পূৰ্বানুমানিক বাৰনা পঠিন কৰাত সহায় কৰাৰ উপৰিও ইয়াৰ নিয়মো বান্ধি দিব পাৰে।

—সৰ্বশেষত ইয়াকে ক'ব পাৰি যে এই দ্ৰৱটোৱে প্ৰকল্পকাৰ্যত পূৰ্ণ প্ৰদৰ্শক হিচাপেই কাম কৰে।

2.03 Objective of review of related literature:- (বিষয়ৰ সৈতে অংগতি থকা সাহিত্যৰ পুনৰীক্ষনৰ উদ্দেশ্য)

বিষয়ৰ সৈতে অংগতি থকা সাহিত্যৰ পুনৰীক্ষন
সমসংবন্ধী আৰু পৰিষ্কাৰ কৰা। কিন্তু গৱেষণা এটাৰ
শিথিল গঢ় দি তোলোৱা ই অতি মূল্যবান। গৱেষণাৰ
এই সাহিত্যৰ পুনৰীক্ষন কাৰ্যটো বিভিন্ন উদ্দেশ্যৰ লগত
ভাৱে কেইটামান বিশেষ উদ্দেশ্য হ'ল —

- (a) প্ৰকল্প কৰ্তাজনক বা গৱেষকক পুথিগত, তথ্যগত
আৰু কাৰ্যগত জ্ঞান প্ৰদান কৰা।
- (b) প্ৰকল্প কৰ্তাজনক পূৰ্বনুমানিক বাস্তবতাৰ নিৰ্ণয়
কৰাত সহায় কৰে।
- (c) নিজ প্ৰকল্পকাৰ্যৰ লগত আনৰ প্ৰকল্প কাৰ্যৰ
তুলনামূলক অধ্যয়নত সহায় কৰে।
- (d) সাহিত্যৰ পুনৰীক্ষনৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য হৈছে গৱেষণাৰ
বিষয়টোৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় জ্ঞান প্ৰদান কৰা।
- (e) বিষয়ৰ লগত অংগতি থকা সাহিত্য আৰু বিভিন্ন
পৰিস্থিতিৰ ব্যাখ্যা প্ৰদান কৰা।

উপৰোক্ত বিশ্লেষণৰ পৰা এটা কথা
স্পষ্টভাৱে পৰিস্ফুট হৈ পৰিছে যে বিষয়ৰ সৈতে
অংগতি থকা সাহিত্যৰ পুনৰীক্ষন এই প্ৰকল্প কাৰ্যৰ অৰ্ধক।

2.04. Review of relate literature or

Analysis of the previous Research :-

(বিষয়ৰ সৈতে সংগতি থকা সাহিত্যৰ পুনৰীক্ষনৰ
অথবা পূৰ্ব-গবেষণা সমূহৰ বিশ্লেষণ)

Taj H (2002) এ " প্রামাণিক বিদ্যালয় পৰ্যায়ৰ
ড্ৰেপআউট কাৰণসমূহৰ ওপৰত এক অধ্যয়ন চলাইছিল আৰু
দেখিছিল যে ব্যক্তিগত বিদ্যালয়তকৈ চৰকাৰী বিদ্যালয়ত
ড্ৰেপআউটৰ হাৰ বেছি। প্রামাণিক বিদ্যালয় এৰি দিমাৰ প্ৰধান
কাৰণ আছিল অভিভাৱক নিজৰ সন্তানৰ প্ৰয়োজন আৰু
অসুবিধা বুজিব নোৱাৰা, অভিভাৱকৰ সন্তানৰ শিক্ষাৰ প্ৰতি
আগ্ৰহৰ অভাৱ, অভিভাৱকৰ ঐচ্ছিক স্বীকাৰ কৰা আছিল
আৰু ছোৱালী সন্তানৰ ক্ষেত্ৰত সামাজিক-নিষেধাজ্ঞাৰ বান্ধি
হোৱা, ঘৰত নিয়োজিত হোৱা শিশু মূৰক-মুহূৰীক
চেহাৰা কৰিবলৈ আৰু ঘৰুৱা কামত ব্যস্ত থাকিবলৈ,
শিক্ষাৰে পঢ়া-শুনা কৰিবলৈ সময় নাপায়, দুৰ্বৰ প্ৰতি
স্কুলৰ দুশ্বাস, সম্প্ৰদায়ৰ অংগৰ অভাৱ ইত্যাদি।

Judithy's (2003) তদন্তই গঠন কৰে যে, " সৰু-সৰু
পৰ্যায়ৰ দৰিদ্ৰতাই শিশু-স্নাতক সকলক নিজৰ সন্তানক স্কুলত
নাম লৈ কৰোঁতে বা প্ৰত্যাহাৰ কৰোঁতে নিৰ্ব্যাহিত
কৰে। বিদ্যালয়ৰ আন্তঃসামাজিক বাবে বা বিদ্যালয়ৰ
চৰকাৰে পৰিচালনাৰ অৰ্থে দৰ্শনীয় বিন প্ৰদান কৰিব নোৱাৰা
টোঙ হ'ও পাৰে। একাংশ অভিভাৱক নিজৰ কন্যা সন্তানক

স্কুলনে পঠিয়াবনে পঠিয়ন নিমাইছে মদিও পুজিৰ
 অস্বত্বে তেওঁলোকৰ সন্মত নাই। চৰকাৰী বিদ্যালয়
 সমূহ তেওঁলোকৰ সন্মত নাই আৰু এনে লোকৰ বাবে
 কোনো আঁনিও নাই।

Tanja, Kisslinger (2006) ৰ "প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ৰ
 ড্ৰপআউট আৰু ট্ৰেফিকি কিলিম্বাণ্ডাৰোত গুৰুত্বৰ সন্মত
 ওপৰত উদন্ত কৰিছিল।" তেওঁ সন্মতিক বৰ্জনৰ সমৰ্থে স্কুল
 ড্ৰপআউটৰ এক ঘটনাৰ বিচাৰি উলিয়াইছে। বহুবিধ কাৰণ
 আৰু জটিল পৰিষ্টিত সন্মত হৈছে - দুৰ্বল অৰ্থনীতি,
 ঔষুধৰ শিষ্টাৰ্থকৰণৰ সন্মত বিলম্ব আৱেগিক, আবেগত
 আৰু বিলম্বৰ সন্মত স্থিতি কৰিছিল।

N. Manandhar আৰু A.B Stapit (2009) ৰ "তাম্বান
 নগৰে চৰকাৰী জিলাত প্ৰাথমিক বিদ্যালয় ত্যাগ কৰাৰ
 কাৰণ। প্ৰেচ বসন্ত, লিঙ্গ অনুসৰি বৰ্ষমান ড্ৰপআউট
 হাৰৰ ধাৰা বিচাৰি উলিয়াওৱাৰ উদ্দেশ্যে। নগৰৰ ড্ৰপআউট
 হোৱালীৰ্থকে অলপ বেছি মদিও ড্ৰপআউট আৰু শিষ্টাৰ্থ লিঙ্গৰ
 সন্মত কোনো বিলম্ব পাৰ্থক্য দেখা নগল।

Giabrieela Chirtes (2010) ৰ, "স্কুল ড্ৰপআউটৰ
 কাৰণবোৰৰ উপৰত এটি বিষয়ৰ অধ্যয়ন পৰিচালিত কৰিছিল।
 অধ্যয়নৰ ফলাফল হৈছে যে অধ্যয়নমাত্ৰাৰ নিম্নমানৰ পৰিমাণ
 বোৰত স্কুল ড্ৰপআউটৰ বৃদ্ধি বহু বেছি, মাৰু মোকাবেলা
 কৰিব নগল হয় সন্মতি আৰু প্ৰান্তিকতাৰ। পৰিমাণৰ

সম্মার্কিত ম্যাক্ৰিক্ৰ'ছ ফুল ড্ৰপআৰ্টেট প্ৰধান কাৰণ অৰ্জনিকি কৰে। অন্তিডাবকসকলৰ আগ্ৰহৰ অণ্ডাৰ আৰু কিলোৰ - কিলোৰীৰ শুভ্ৰাৰ্ণবানৰ অণ্ডাৰ তেওঁলোকক প্ৰচুৰ বিদ্যালয় পৰিণত হব পাৰে।

Jeremy Burrows and Richard D. Roberts (2012) ৰ "হাই ফুলৰ দৰা ড্ৰপআৰ্টেট হোৱা : ব্যপকতা, কিম্বা কাৰণ আৰু প্ৰতিকৰ কোমল" গ্ৰন্থৰ অধ্যয়নৰ ফলাফল দেখা যায় যে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ড্ৰপআৰ্টেট হাৰ গাৰ্কিন মুক্তব্যক্তিৰ এটা প্ৰধান সামাজিক আৰু অৰ্জনিকি গ্ৰন্থ। বহু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে প্ৰাক্তক নকৰিয়েই উচ্চ বিদ্যালয় এৰিছে। এইটো অকল ব্যক্তিৰ বাবে নহয়, সমাজৰ বাবে এটা ডাডৰ ক্ষতি।

CHAPTER - 3

3.01 Methodology (পদ্ধতি) :-

প্রস্তাবিত অবিদ্যমানটো কৰিবলৈ ক্ষেত্রভিত্তিক অবিদ্যমান (Field work) পদ্ধতি হাতত লোৱা হয়। গৱেষণাৰ বাবে নিৰ্বাচন কৰা বিষয়বস্তুটোৰ অবিদ্যমান কৰিবৰ বাবে অসমৰ উত্তৰ প্ৰান্তত অৱস্থিত আগমনি অঞ্চলৰ অন্তৰ্গত উল্লেখিত মৌলিক বিদ্যালয় সমূহলৈ গৈ সন্ধান (Survey) অধিকাৰীত ওখত সন্ধান কৰা হৈছে। এই বিদ্যালয়সমূহলৈ গৈ গৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ শিক্ষাৰ অৱস্থা আৰু সুবিধাৰ কাৰণ সমূহ আৰু ইয়াৰ ওপৰত তেওঁলোকৰ প্ৰভাৱৰ বিষয়ে জনাৰ চেষ্টা কৰা হয়। ইয়াৰ বাবে উক্ত অঞ্চলৰ উল্লেখিত মৌলিক বিদ্যালয় সমূহলৈ গৈ গৈ নিম্নোক্ত ব্যক্তিকালক ওখত সন্ধান কৰাৰ বাবে সন্ধান কৰা হয়।

(a) বিদ্যালয়ৰ প্ৰধান শিক্ষক

(b) বিদ্যালয়ৰ অন্যান্য শিক্ষকসকল

গৱেষণা ব্যক্তিকালত উক্ত ব্যক্তিকালক লগত যোগাযোগ কৰি শিক্ষাৰ অৱস্থা আৰু সুবিধা ওপৰত শিক্ষাৰ প্ৰভাৱৰ বিষয়ে সন্ধানত সন্ধান কৰা আৰু সন্ধানৰ সমীক্ষাৰ ওপৰত আলোচনা কৰে।

- আগমনি অঞ্চলৰ অন্তৰ্গত উক্ত মৌলিক বিদ্যালয় বিলাকৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সন্ধানত সন্ধান। গতিকে এই উক্ত মৌলিক বিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীবোৰৰ পৰা ওখত সন্ধান কৰাৰ বাবে সন্ধান পদ্ধতি ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে।

এই বিদ্যালয় সমূহৰ পৰা মুঠ ৩০ জন
শিক্ষকক বিলুপ্তন কৰা পদ্ধতিৰ ভিত্তিত তথ্য
সংগ্ৰহ কৰাৰ বাবে নিৰ্বাচন কৰা হয় ।

3.02. Tools used for collection of data :- (তথ্য সংগ্রহৰ অঙ্গুলি)

প্ৰত্যাহিত বিষয়ৰ তথ্য সংগ্ৰহ কৰাৰ বাবে কিছুমান উপযোগী অঙ্গুলি ব্যৱহাৰ কৰা হয়। সেইবোৰৰ চমু আলাচনা দিয়া হ'ল :-

(a) প্ৰশ্ন তালিকা (Questionnaire) :- বিভিন্ন ব্যক্তিৰ পৰা তথ্য সংগ্ৰহ কৰিবলৈ এখন গুৰুত্বপূৰ্ণ প্ৰশ্ন তালিকা প্ৰস্তুত কৰা হয়। উক্ত প্ৰশ্নতালিকাখন শিক্ষাৰ অপচয় আৰু পুৰিষ্ঠতাৰ প্ৰভাৱৰ মূলতঃ সৃষ্টি হোৱা সমস্যা সম্বন্ধিত বিভিন্ন প্ৰশ্ন সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। অংশীদাৰী ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ লগত দেখা কৰি বা আম্বাৎকৰি এই প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ তেওঁলোকৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা হয়।

উক্ত প্ৰশ্নসমূহ শিক্ষা অপচয় আৰু পুৰিষ্ঠতাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰা হয়। ক্ষেত্ৰ অধ্যয়নৰ সময়ত উক্ত তালিকাখনৰ জৰিয়তে প্ৰত্যেকজোৰে ব্যক্তিসকলৰ পৰা তথ্য সংগ্ৰহ কৰা হয়।

(b) আম্বাৎকাৰ (Interview) :- প্ৰত্যাহিত বিষয় অধ্যয়ন কৰি আৱশ্যকীয় তথ্য অৱশ্যম্ভৱ কৰি আম্বাৎকাৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। বিষয়ৰ লগত সংগতি থকা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ প্ৰধান শিক্ষক, বিদ্যালয়ৰ অন্যান্য শিক্ষক সকলৰ লগত জড়িত লোকসকল আদি ব্যক্তিক আম্বাৎ কৰি তেওঁলোকৰ সহায়ত প্ৰশ্ন কৰি প্ৰাৰম্ভণৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় তথ্য সংগ্ৰহ কৰিবলৈ প্ৰচেষ্টা চলোৱা হয়।

(C) নিৰীক্ষণ (Observation) :- নিৰীক্ষণ পদ্ধতি এক সহজ আৰু প্ৰত্যক্ষ পদ্ধতি। নিৰীক্ষণ পদ্ধতি ক্ষেত্ৰ অধ্যয়ন বিত্তিক প্ৰবেশনাৰ তথ্য সংগ্ৰহৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ আধাৰ। ইয়াৰ মাপোহি প্ৰত্যক্ষ অধিকৃত্যৰ অধিমতেই বিভিন্ন গুৰুত্বপূৰ্ণ তথ্য সংগ্ৰহ কৰিব পৰা যায়।

টেক্স অজুলিসমূহ ব্যৱহাৰ কৰি তথ্য সংগ্ৰহৰ বাবে অধ্যয়নৰ নিৰ্দিষ্ট অঞ্চলসমূহ প্ৰদৰ্শন কৰা হয় আৰু নিৰ্দিষ্ট বিদ্যালয়সমূহ লৈ গৈ ব্যক্তিগতভাৱে সাক্ষাৎ কৰি তথ্য সংগ্ৰহ কৰা হয়। এই ক্ষেত্ৰত তথ্য প্ৰদানকাৰী অংশীদাৰ ব্যক্তিসকলৰ লগত উপযুক্ত সু-সম্বন্ধ গঢ়ি তোলা হয় যাতে তেওঁলোকৰ পৰা আৱশ্যকীয় অহাম্ৰ সহযোগিতা পৰা পাবি। তেওঁলোকে যাতে তথ্য সংগ্ৰহৰ ক্ষেত্ৰত সুকৃত্যৰে অহাম্ৰ সহযোগিতা কৰে তাৰ বাবে উপযুক্ত পৰিবেশ গঢ়ি তোলাত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা হয় আৰু ইয়াৰ উপৰিও তথ্য সংগ্ৰহৰ অসম্ভৱ এওঁলোকক আশ্বত কৰা হয় যি তেওঁলোকে প্ৰদান কৰা অহাম্ৰ আৰু তথ্যসমূহ সম্পূৰ্ণৰূপে গোপনে ৰক্ষা হয়।

3.03. Sources of data (তথ্যৰ উৎস) :-

প্ৰস্তাৱিত গৱেষণাৰ তথ্য লাভকল্পত প্ৰধানত দুই ধৰণৰ উৎসৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা হয়।

(a) প্ৰাথমিক তথ্য (Primary data)

(b) গৌণ তথ্য (Secondary data)

(a) প্ৰাথমিক তথ্য :- প্ৰাথমিক তথ্যৰ ক্ৰিয়াক্ষেত্ৰত গৱেষণাৰ লক্ষ্য কৰা তথ্যসমূহ, প্ৰশ্ন তালিকা, নিৰীক্ষণৰ দ্বাৰা সংগ্ৰহ কৰা তথ্য আদিয়েই প্ৰধান। উক্ত গৱেষণাত লক্ষ্য কৰা প্ৰাথমিক তথ্যসমূহ হ'ল - উচ্চ মাধ্যমিক শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত অধ্যয়ন আৰু দুবিতাৰ কাৰণ সমূহৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰা, আৰু ইয়াৰ সমস্যা সমূহ সমাধান কৰা ইত্যাদি। উচ্চ-মাধ্যমিক স্তৰত বিভিন্ন ছাত্ৰ-ছাত্ৰী আৰু শিক্ষকসকলৰ লগত সাক্ষাৎ কৰি এই প্ৰাথমিক তথ্য সমূহ সংগ্ৰহ কৰা হয়। এই তথ্যসমূহ হ'ল উচ্চ গৱেষণাৰ প্ৰাথমিক তথ্য।

(b) গৌণ তথ্য :- প্ৰাথমিক তথ্যৰ উপৰিও গৱেষণাৰ কাৰ্য সম্পন্ন কৰাৰ অৰ্থে কিছুমান গৌণ তথ্যৰ গুণগত গুৰুত্ব দিয়া হয়। গৌণ তথ্যৰ ক্ৰিয়াক্ষেত্ৰত উচ্চ মাধ্যমিক-স্তৰৰ শিক্ষাৰ অধ্যয়ন আৰু দুবিতাৰ অৱস্থাৰ বিষয়ে জানিবলৈ অধ্যয়ন কৰা হয়। বিস্ময়কৰকৰ সন্মত জ্ঞান লাভ কৰিবলৈ শিক্ষকসকলৰ পৰা পোৱা তথ্য, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পৰা পোৱা তথ্য আৰু

আভিভাবকৰ দৰা তথ্যও সংগ্ৰহ কৰা হয় । ভাষাভাষি
 বিভিন্ন ধৰণৰ কিতাপ অধ্যয়ন কৰা হয় আৰু এই বিষয়ৰ
 লগত সম্বন্ধিত অকা বিভিন্ন প্ৰবন্ধ আদিৰ দৰাও তথ্য
 সংগ্ৰহ কৰা হয় । এই তথ্যবোৰেই হ'ল উক্ত গবেষণাৰ
 মৌলিক তথ্য ।

CHAPTER - 4

4. প্রাপ্ত তথ্যৰ বিন্যাস আৰু বিশ্লেষণ :-

(Collection of Analysis and interpretation of the data)

গৱেষক প্ৰস্তুত কৰা তথ্যৰ সন্ধান আনিবলৈ প্ৰয়োজনীয় তথ্যৰ বিশ্লেষণ আৰু ব্যাখ্যা বিভিন্ন সূত্ৰৰ প্ৰমাণৰ জৰিয়তে সংগ্ৰহ কৰা তথ্যসমূহ বিশ্লেষণ আৰু ব্যাখ্যা কৰা হয় যাতে সুস্থ সিদ্ধান্ত আৰু বৈধ সিদ্ধান্তৰ লোভা হয়। তথ্য বিশ্লেষণত কৌশল গুণগত আৰু পৰিমাণগত প্ৰকৃতিৰ। ব্যাখ্যাৰ অৰ্থ হ'ল বিশ্লেষণ কৰা তথ্যৰে এটা অৰ্থ মোগ কৰা মানেই হ'ব নিজেই নহয়। ব্যাখ্যাৰ প্ৰস্তুতকৰণত সন্ধান সন্ধান দিয়াৰ পৰা আৰম্ভ হোৱাৰ তথ্যসমূহ আৰম্ভৰ পৰা উপযুক্ত পৰিমাণত কৌশল ব্যৱহাৰ কৰি পৰিমাণগত আৰু গুণগত দুয়োটা দিশতে উপযুক্তভাৱে বিশ্লেষণ কৰা হয়।

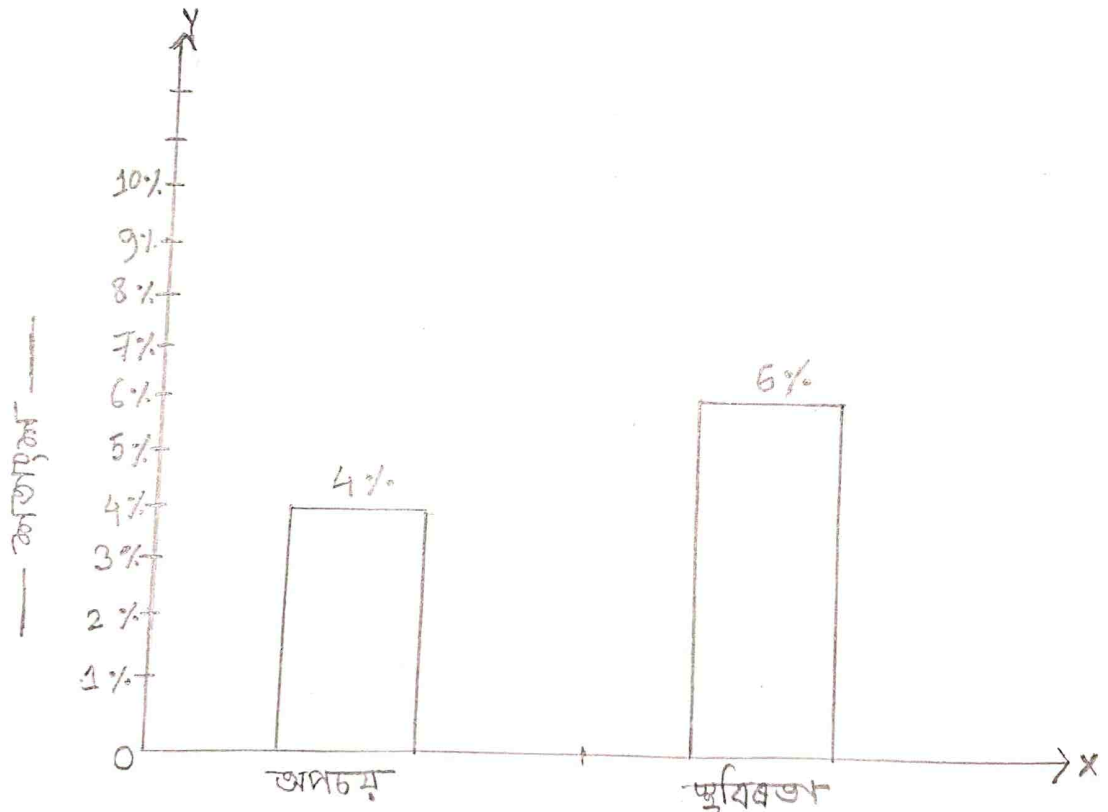
অধিকৃত আৰু বিশ্লেষণৰ বাবে সতীৰ্থ দৃষ্টিৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। বিশ্লেষণ আৰু ব্যাখ্যাৰ বাবে শিক্ষক-শিক্ষার্থীসকল এই প্ৰশ্নাবলীত বিচাৰি উল্লিখনৰ প্ৰয়োজন প্ৰায় সকলো লক্ষ্য আৰম্ভি লোভা সকলো বিশ্লেষণৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে।

তালিকা নং ১

মুঠ ছাত্র-ছাত্রী সংখ্যা	অপচয়	দুবিষয়
১৭৫৬	৭৪ (৪%)	১১৬ (৬%)

১ নং তালিকাৰ পৰা অনুকাৰীয়ে সংগ্ৰহ কৰে যে ১৭৫৬ জন ছাত্র-ছাত্রীৰ ভিতৰত ২০২০, ২০২১ আৰু ২০২২ চনৰ ঠিকাত অধিয়েমানত মাত্ৰ ৪% (৭৪) ছাত্র-ছাত্রীয়ে অপচয় আৰু ৬% (১১৬) ছাত্র-ছাত্রীয়ে দুবিষয় হৈ পৰিছিল।

শুলত দণ্ড চিত্ৰৰ দ্বাৰা অংগণ দেখুওৱা হৈছে

(চিত্ৰ নং-১)

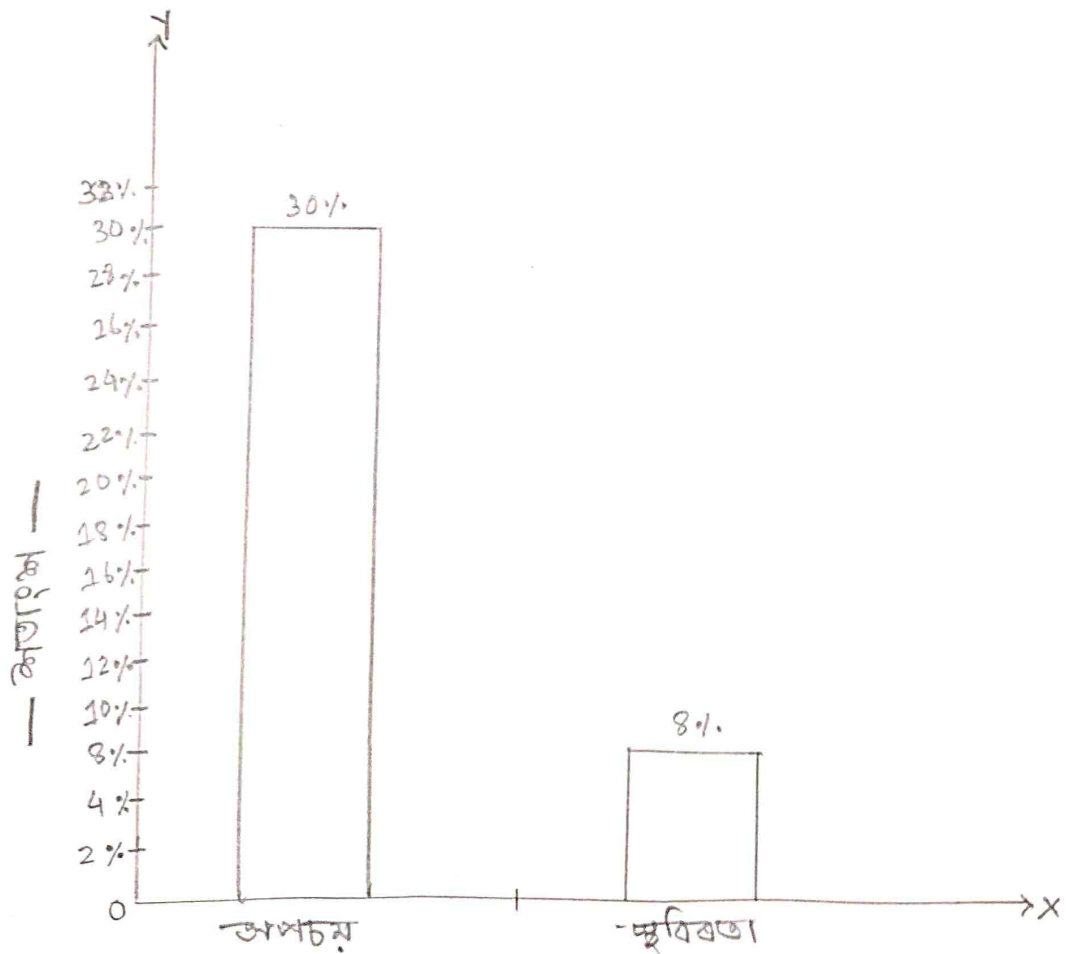

তালিকা নং - ২

মুঠ ছাত্র-ছাত্রী সংখ্যা	অপচয়	সুবিধতা
৫০৭	১৫২ (৩০%)	৫২ (১০%)

২ নং তালিকার পর তদন্তকারীরা সংগ্রহ করে মে ৫০৭ জন ছাত্র-ছাত্রী ভিতর ২০২০, ২০২১ আর ২০২২ চনকৈমিক অধিবেশনত সার ৩০% (১৫২) ছাত্র-ছাত্রীয়ে অপচয় আর ১০% (৫২) ছাত্র-ছাত্রীয়ে সুবিধা হৈ দাখিলে।

তলত দণ্ডচিত্র দ্বারা সতায়না দেখুওয়া হৈছে।

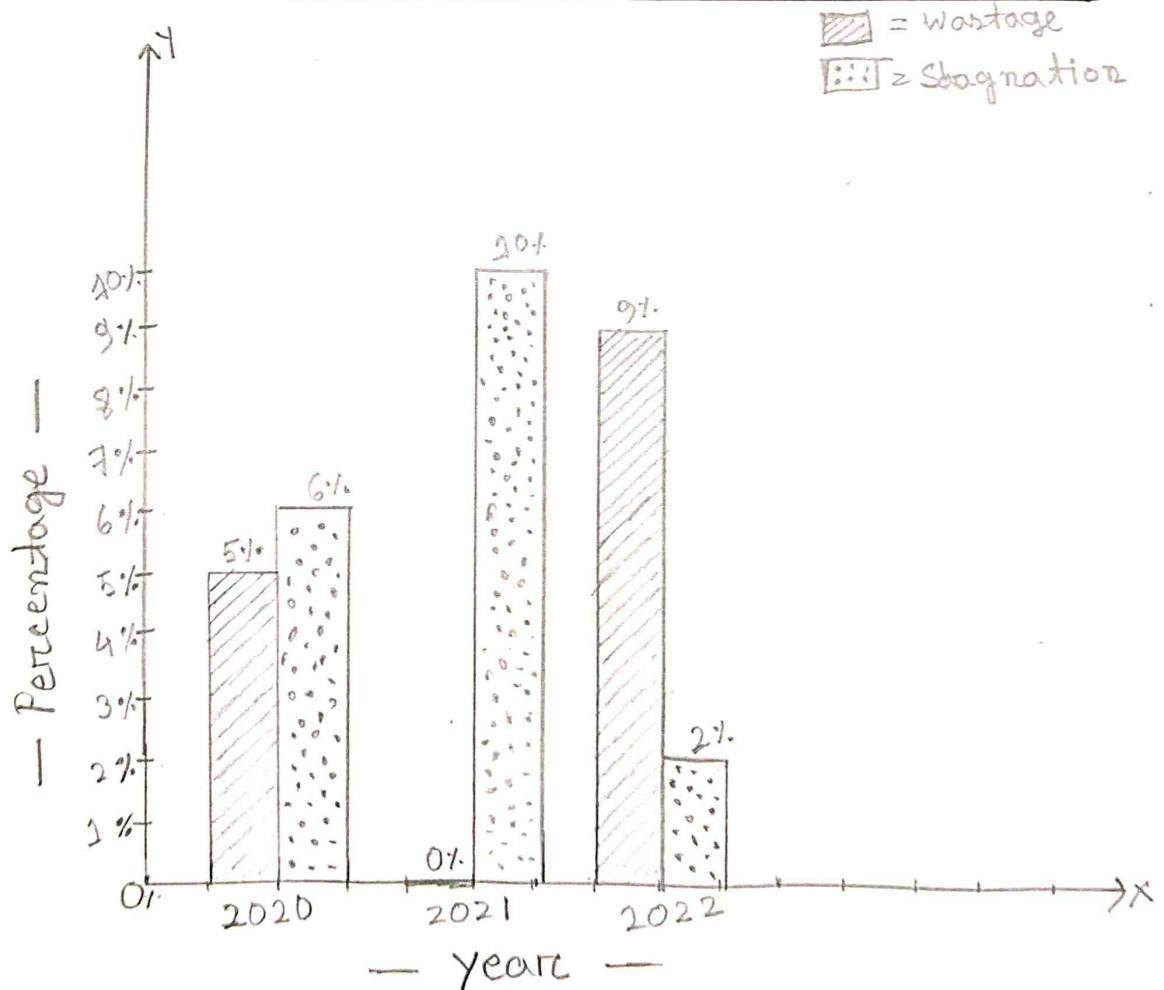
(চিত্র নং - ২)

তালিকা নং-৩

মুঠ ছাত্র-ছাত্রীর সংখ্যা	বন	অপচয়	স্থবিতা
৬৫৮	২০২০	৩২ (৫%)	৪৩ (৬%)
৬১১	২০২১	০ (০%)	৬২ (১০%)
৪৭০	২০২২	৪৬ (৯%)	১১ (২%)

৩ নং তালিকাত প্রথমমতন বিদ্যালয়ৰ ২০২০, ২০২১ আৰু ২০২২ বনৰ অপচয় আৰু স্থবিতাৰ পৰিমাণ দেখুওৱা হৈছে।

- তলত দৃষ্টিভঙ্গিৰ দ্বাৰা মতংগন দেখুওৱা হৈছে

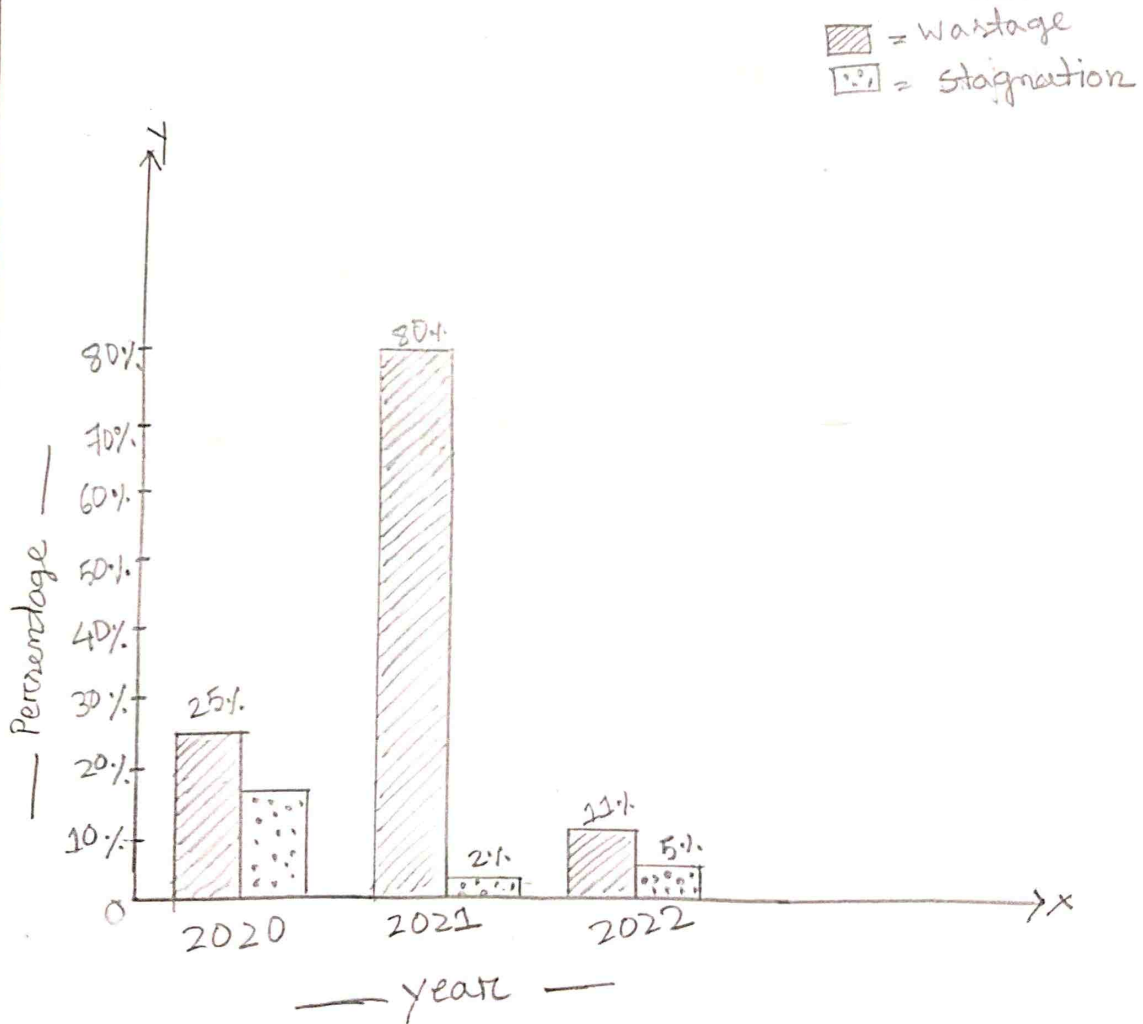
(চিত্র নং-৩)

তালিকা নং-৪

মুঠ ছাত্র-ছাত্রী সংখ্যা	চন	প্রাপ্তম	-দ্রুবিভতা
154	2020	40 (25%)	27 (17%)
107	2021	85 (80%)	2 (1%)
245	2022	27 (11%)	13 (5%)

৪ নং তালিকাত দ্বিতীয়মান বিদ্যালয়স্বৰ 2020, 2021 আৰু 2022 চনৰ প্রাপ্তম আৰু-দ্রুবিভতাৰ পৰিমাণ দেখুওৱা হৈছে।

তলত দৃষ্টিপ্ৰস দ্বাৰা প্ৰাপ্তম দেখুওৱা হৈছে

[চিত্র নং-৪]

CHAPTER - 5

5.01. Major findings of the study :- (গবেষণাৰ পৰা পোৱা মুখ্য তথ্য)

অধ্যয়ন সমাপ্ত কৰাৰ পিছত গবেষকসকল তলত
দিয়া তথ্যবোৰ পাইছে।

গবেষকসকল প্ৰস্তুত কৰা গবেষণাটোৰ বাবে আগলনি
অঞ্চলৰ 'দুগুন' উচ্চতৰ স্বাৰ্থমিক বিদ্যালয় —

(i) আগলনি উচ্চতৰ স্বাৰ্থমিক বিদ্যালয়

(ii) বেলগুৰি উচ্চতৰ স্বাৰ্থমিক বিদ্যালয়

ক'বাছি গৈছে। এই বিদ্যালয় দুগুন অধ্যয়ন কৰি পোৱা
পল মে, বিদ্যালয় বিলাকত অপচয় আৰু দুৰ্বিৰতা অৱস্থা
থৈছে আৰু তা সন্তোষজনক নহয়। নমুনাৰ বাবে প্ৰতিটো
বিদ্যালয়ত পৰা ১০ জন কৈ মুঠ ২০ জন শিক্ষকক বাছি
লোৱা হৈছে। তাৰে মাজত পুৰুষ শিক্ষকৰ সংখ্যা ১৫
আৰু মহিলা শিক্ষয়িত্ৰী ৫ জনী অৰ্থাৎ পুৰুষ ৭৫% আৰু
মহিলা ৩০%।

প্ৰথমখন বিদ্যালয়ৰ পৰা লোৱা ১০ টা
নমুনাৰ মাজত ১০ জন পুৰুষ শিক্ষক আৰু ৩ জনী
মহিলা শিক্ষয়িত্ৰী অৰ্থাৎ পুৰুষৰ হাৰ ৭০% আৰু
মহিলাৰ হাৰ ৩০%।

দ্বিতীয়খন বিদ্যালয়ৰ পৰা লোৱা ১০ টা
নমুনাৰ মাজত পুৰুষ শিক্ষকৰ সংখ্যা আছিল ৫ জন
আৰু মহিলা শিক্ষয়িত্ৰীৰ সংখ্যা আছিল ২ জনী অৰ্থাৎ
পুৰুষ শিক্ষকৰ হাৰ ৬০% মহিলা শিক্ষয়িত্ৰী ৪০%।

পাতিকে সর্বমুঠ ২০টা নমুনাৰ শ্বাৰৰ লৰা
পৰেমাৰে এইটো জানিব পাৰিছে যে উচ্চতৰ মাধ্যমিক
বিদ্যালয়সমূহৰ পুৰুষ শিক্ষকৰ তুলনাত মহিলাৰ
শিক্ষাৰ্থীৰ সংখ্যা কম।

সকলো মাৰা ছোৱালী পঢ়া-শুনা কৰাৰে প্ৰয়োজন
আপুনি ভাবেনে হয় নে নহয় সেই বিষয়ে পৰেমাৰা
কৰি পৰেমাৰে দেখিবলৈ পাইছে যে ২০টা নমুনাৰ
মাজত ১১জন অৰ্থাৎ ৫০% নমুনাৰ্থী-ধনাত্মক উত্তৰ প্ৰদান
কৰিছে আৰু ৭ জন অৰ্থাৎ ২০% নমুনাৰ্থী-ঋণাত্মক
উত্তৰ প্ৰদান কৰিছে।

অপচয় আৰু দুৰ্বিৰতা আৰু ইয়াৰ কাৰণ আৰু
আমাৰ স্বাস্থ্যসমূহৰ উচ্চতৰ মাধ্যমিক পৰ্যায়ৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ
বাবে এটা আঙৰ বৰি। কিন্তু নে নহয় সেই বিষয়ে
পৰেমাৰা কৰি পৰেমাৰে দেখিবলৈ পাইছে যে ২০টা
নমুনাৰ মাজত ৮ জন অৰ্থাৎ ৩০% নমুনাৰ্থী-ধনাত্মক
উত্তৰ প্ৰদান কৰিছে আৰু ১২ জন অৰ্থাৎ ৬০% নমুনাৰ্থী-
ঋণাত্মক উত্তৰ প্ৰদান কৰিছে।

অন্যৰ ওপৰত অত্যধিক-মানসিক চাপ, কিন্তু
ব্যৱহাৰিক বিষয়ৰ ওপৰত কম মানসিক চাপ প্ৰায়
অপচয় আৰু দুৰ্বিৰতা সৃষ্টি কৰে। হয় নে নহয় সেই
বিষয়ে পৰেমাৰা কৰি পৰেমাৰে দেখিবলৈ পাইছে
যে ২০টা নমুনাৰ মাজত ৪ জন অৰ্থাৎ ২০%।

নমুনাই খনাত্মক উত্তর প্রদান করিছে আৰু 12 জন
অর্থাৎ 35% নমুনাই খনাত্মক উত্তর প্রদান করিছে।

আপাতত আৰু দৃষ্টিভঙ্গি বোনেৰে ত্ৰুষ্ণ কৰিব পাৰি
জৈই বিষয়ে সকলোৰে পৰামৰ্শ লব লাগে। হয় নে
নহয় জৈই বিষয়ে গবেষণা কৰি গবেষকে দেখিবলৈ
পাইছে যে 20টা নমুনাৰ মাজত 10 জন অর্থাৎ
50% নমুনাই খনাত্মক উত্তর প্রদান করিছে আৰু 10
জন নমুনাই খনাত্মক উত্তর প্রদান করিছে।

আপুনি অল্পতম সমস্যা পুৰণ কৰিলে আৰু উচ্চ
সাৰ্বিক পৰ্যায়ত দৃষ্টিভঙ্গি কৰ্মজ্ঞা দেখা দিলে। হয় নে
নহয় জৈই বিষয়ে গবেষণা কৰি গবেষকে দেখিবলৈ
পাইছে যে 20টা নমুনাৰ মাজত 8 জন অর্থাৎ 40%
নমুনাই খনাত্মক উত্তর প্রদান করিছে আৰু 12 জন অর্থাৎ
60% নমুনাই খনাত্মক উত্তর প্রদান করিছে।

উচ্চতম সাৰ্বিক পৰ্যায়ত ত্ৰুষ্ণ কৰিব
নালগে এই কথাত আপুনি একমত নে। হয় নে নহয়
জৈই বিষয়ে গবেষণা কৰি গবেষকে দেখিবলৈ পাইছে
যে 20টা নমুনাৰ মাজত 9 জন অর্থাৎ 45% নমুনাই
খনাত্মক উত্তর প্রদান করিছে আৰু 11 অর্থাৎ 55%
নমুনাই খনাত্মক উত্তর প্রদান করিছে।

ওপৰৰ দুৰৱস্থাৰ পৰা আৰ্হি গল্প পাঠ্য মে
 টেবুলৰ স্বাধীনিক বিদ্যালয়ৰে বৰ্তমান অধুনিক যুগৰ
 ক্ষেত্ৰত ইমান টেন্ত হোৱা নাই। ইয়াত উপৰিও আন এটা
 টেলেকমোগা কৰ্মা যে গবেষণাৰ মাধ্যমে এটা বহু লক্ষ্য
 কৰা গৈছে যে টেবুলৰ স্বাধীনিক বিদ্যালয় সম্বন্ধত
 অপচয় আৰু দুৰ্বিতাৰ অৱস্থা বেছি হোল নহয়।
 ইয়াৰ কাৰণ দিন দিন হুৱ পাৰে। যেনে-
 ব্যক্তিগত কাৰণ, অৰ্হিতাকৰ অৱহেলা, দৰিদ্ৰতা আদি।
 প্ৰস্তাৱিত অধ্যয়নৰ অৱলম্বিত টেবুল স্বাধীনিক
 বিদ্যালয়ৰ প্ৰয়োজনীয়তা প্ৰতি সচেতনতা আৰু অসচেতনতা
 দুয়োৰেই পৰিলক্ষিত হৈছে।

এই অধ্যয়নটো কৰি থকা সময়ত নিৰ্ধাৰিত
 অৱলম্ব টেবুল স্বাধীনিক বিদ্যালয়ৰ অপচয় আৰু
 দুৰ্বিতাৰ দ্বিগ্ন অধ্যয়নৰ অৰ্হিতাক কেন্দ্ৰক বিভিন্ন দ্বিগ্ন
 সমস্যাৰ বিষয়ে জানিব পৰা গৈছে। গবেষণাৰ বিভিন্ন
 প্ৰতিপত্তি কৰা পৰ্যবেক্ষণৰ অৰ্হিতাক টেবুল
 স্বাধীনিক বিদ্যালয়ৰ লগত জড়িত থকা লোকসকল
 আৰু বিভিন্ন দ্বিগ্ন সমস্যাৰ বিষয়ে ওলট আলোচনা
 কৰা হ'ল -

(i) প্ৰাক্ষিকণ প্ৰাপ্ত শিক্ষকৰ অৱস্থা :- আৰ্হি প্ৰাক্ষিকণ
 প্ৰাপ্ত শিক্ষক গুণগত শিক্ষাৰ বাবে অধিবহাৰ্য মাদিক
 শিক্ষক যিসকলে প্ৰাক্ষিকণ প্ৰাপ্ত শিক্ষা লাভ কৰা নাই
 তেওঁলোকৰ আৰ্হি আৰ্হি শিক্ষকতা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক
 পঢ়ুৱাবলৈ শিক্ষাৰ্থীৰ প্ৰাক্ষিকণৰ প্ৰয়োজন। তদনুকাবে
 দৈনিক মে প্ৰাক্ষিকণ অৱস্থাৰ বাবে শিক্ষকে

ছাত্র-ছাত্রীসকলক শিক্ষণৰ দ্ৰুতি আগ্ৰহী হয় নোৱাৰে
আৰু লগতে লেখেনীমাৰিক শিক্ষণ কৰণ ছাত্র-
ছাত্রীসকলক প্ৰেৰণা দিব নোৱাৰে। যাৰ ফলত ছাত্র-
ছাত্রীসকলক বিদ্যালয়লৈ যোগা এৰি দিলে ফলত
অপচয় আৰু পুৰিষতাৰ সৃষ্টি হয়।

(ii) অহ-পাঠ্যক্ৰমৰ কাৰ্যকলাপৰ অশৰ:- পূৰ্বতে পাঠ্যক্ৰমৰ
বাহিৰৰ কাৰ্যকলাপ বুলি জনাজত অহ-পাঠ্যক্ৰম কাৰ্য-
কলাপসমূহ অশিক্ষিত পাঠ্যক্ৰম বেদাদান বুলি ধাৰিছিল।
মিয়ে শিক্ষা আৰু ছাত্র-ছাত্রীৰ ব্যক্তিগত বিকাশৰ বিভিন্ন
ওখ্য বিকাশিত কৰাত সহায় কৰে। গতিকে বিদ্যালয়
সমূহত পাঠ্যক্ৰমৰ লগত অহ-পাঠ্যক্ৰম পাঠ্যক্ৰমৰ লগত
জড়িত থাকিব লাগে। যাৰ ফলত অহি ছাত্র-ছাত্রীৰ
শিক্ষাৰ দ্ৰুতি অধিক আগ্ৰহী কৰি তুলিব পাৰি।

(iii) কৈশোৰ অপৰাধ :- সাধাৰণতে দেয়া মাম
মু ২০ ৰ পৰা ২৭ বছৰৰ ভিতৰত অধিক অশৰণ
কৰ কাৰ্যকলাপত। কৈশোৰ অপৰাধ হৈছে এনে এক
সমস্যা মিয়ে ছাত্র-ছাত্রীসকলক পঢ়া-শুনাৰ পৰা
আঁতৰি যোগাৰ লাগ লাগে ওষ্ঠানকৰ জীৱন ধ্বংস
কৰে। যাৰ ফলত অপচয় আৰু পুৰিষতাৰ সৃষ্টি
দিনক দিনে বৃদ্ধি পাইছে। গতিকে শিক্ষাৰ্থীসকলে মাত্ৰ
এই কৈশোৰ অপৰাধিত লিপ্ত নহয় তাৰ দ্ৰুতি অশৰণ
হ'ব লাগে।

(iv) আগ্ৰহৰ অংগ :- শিক্ষাত ছত্ৰ-নিয়োজিতভাৱে ছত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে শিক্ষিবলি বা শিক্ষোণৰ সময়ত দেখুওৱা মনোমোহন, কৌতুহল, আগ্ৰহ, আশ্চৰ্য আৰু আশ্ৰেণৰ সন্মত সুজায় মিটো তেওঁলোকে শিক্ষিবলি আৰু শিক্ষাত আগ্ৰহ নাই বোধিবলি যি প্ৰেৰণৰ প্ৰত্যেককে বিদ্ৰুত হয়। অধ্যয়নৰ প্ৰতি আগ্ৰহ শিক্ষনৰ দ্বিত্বত আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ। অধ্যয়নৰ পৰা অনুসন্ধানকাৰীয়ে টানমিলে যে কিছুমান ছত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে পঢ়া-শুনাৰ প্ৰতি আগ্ৰহ নদায় কাৰণ একমাত্ৰে তেওঁলোকে প্ৰশ্ন এৰাই চলি গৈছে বাদ দিয়ে।

(v) আৰ্থিক সমস্যা :- আৰ্থিক-সমস্যা সকলো আৰ্থিক চাল এনে এক পৰিস্থিতিত ~~বহু~~ চিন্তাই স্বাস্থিক চাপৰ সৃষ্টি কৰিছে। বহুত আৰ্থিক সংকটে অনুভৱিত হয় যিয়ে তেওঁলোকৰ জীৱনত আৰু লগতে সম্ভৱত শিক্ষিত জীৱনতো প্ৰভাৱ পেলায়।

5.02. Suggestion (পৰামৰ্শ) :-

আনহানি অকুলৰ অন্তৰ্গত উচ্চতৰ স্নাত্ত্বিক বিদ্যালয় দুখনৰ অপচয় আৰু ছবিৰতা অৱস্থা বিশেষ ভাৱে নহয়। বৰ্তমান অৱস্থাৰ অধ্যয়ন কৰি আমি এই কাৰ্য কৰা পাৰোঁ মে এই অকুলৰ উচ্চতৰ স্নাত্ত্বিক বিদ্যালয়ৰ অপচয় আৰু ছবিৰতাৰ সমস্যাৰূপে। এই ক্ষেত্ৰত অধ্যয়নৰ পৰা দেখা যায় যে এই অকুলখনৰ উচ্চতৰ স্নাত্ত্বিক বিদ্যালয়ৰ বোৰ বেছিকৈ পছপৰি আছে।

উচ্চতৰ স্নাত্ত্বিক বিদ্যালয়ৰ অপচয় আৰু ছবিৰতাৰ সমস্যাৰূপে সন্ধান কৰিবলৈ তলত দিয়া পৰামৰ্শসমূহ প্ৰদান কৰা হ'ল —

- (i) দক্ষিণতৰ বাবে উচ্চতৰ স্নাত্ত্বিক বিদ্যালয়ত শিক্ষা এৰি দিয়াৰ সমস্যাৰূপে সন্ধান কৰিবলৈ সেই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বিদ্যালয় কৰ্তৃপক্ষৰ পৰা সমতুল্য পৰীক্ষা কৰি ফিচুয়াস সৃষ্টি প্ৰদান কৰিব লাগে।
- (ii) মিবোৰ বিষয়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে সঁচাৰণতে শিক্ষকক ব্যৰ্থ হিছিল, সেইবোৰ বিষয়ত বিচ্ছিন্ন বিষয়ত ব্যৰ্থ হোৱা শিক্ষকসকলৰ বাবে বিশেষ শ্ৰেণীৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে।
- (iii) প্ৰতিখন ৰাজ্য আৰু প্ৰতিটো শ্ৰেণীত বিশেষ বিদ্যালয় স্থানীয় মানসিকভাৱে বিকলাংগ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক শিক্ষা দিয়াৰ বিশেষ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে।

- (iv) ছাত্র-ছাত্রীৰ বাবে পাঠ্যক্রমক জ্ঞানানু, সহজ আৰু আকর্ষণীয় কৰি তুলিলে অপচয় আৰু ছুবিৰতাৰ প্ৰত্যাহ এৰাই চলিব পাৰিব।
- (v) পৰিমাণ আৰু সম্বন্ধদায়ক সহায়ৰ প্ৰত্যাহৰ বাবে উপআৰ্হটৰ সমস্যা হ্ৰাস কৰিবলৈ প্ৰতিটো পৰিমাণ আৰু সম্বন্ধদায়ক নিজৰ অন্তৰ্গত উচ্চ শিক্ষাৰ বাবে শিক্ষিবলৈ প্ৰেৰণা দিব লাগে।
- (vi) ৰাজ্য চৰকাৰে দৰিদ্ৰ পৰিমাণসমূহৰ বাবেও পৰিচালনাসমূহক আঁঠনি প্ৰদান কৰিব লাগে মাতে তেওঁলোকে নিজৰ অন্তৰ্গত উচ্চ শিক্ষাৰ বাবে পৰিমাণবলৈ প্ৰেৰণা সোপায়।
- (vii) ছুবিৰতাৰ সমস্যা হ্ৰাস কৰিবলৈ প্ৰতিখন উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়ৰ শিক্ষা ব্যৱস্থা প্ৰতিখন ছাত্র-ছাত্রীৰ বাবে ফলপ্ৰসূ হ'ব লাগে।
- (viii) শিক্ষাত ছাত্র-ছাত্রীৰ ব্যৱহাৰ সমস্যা হ্ৰাস কৰিবলৈ প্ৰতিখন বিদ্যালয়ৰ বাবে উপযুক্ত পাঠদান সাহায্য ব্যৱস্থা কৰিব লাগে।
- (ix) অধ্যয়নৰ পক্ষ দেমা পলে মে ছাত্র-ছাত্রীসকল পৰিমাণৰ অন্ধানৰ বাবে ছুবিৰ হৈ পৰিছিল গতিকে শিক্ষকে তেওঁলোকৰ মিত্ৰ-সাহায্য লগ কৰিব লাগে আৰু উন্নত

অম্বৰ্শ্ব যদি সূন্যৰ লগে মাতে, সেই- দক্ষিণাত্ন নিশৰ
অনুগত ডেকা সিক্তাৰ বাবে পঠিমাৰলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে।

(x) আৰেগিকভাৱে-বিকাৰপ্ৰস্তু সিক্তাৰ বাবে সেই
সিক্তাৰসকলক বিশেষ স্তৰী প্ৰদান কৰিব লাগে মাতে
তেওঁলোকে সেই- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে সিক্তিকভাৱে ভাল
প্ৰদৰ্শন কৰে।

5.03 Conclusion (সাম্মতিনি):-

বর্তমান অধ্যয়নে উক্তৰ স্মাৰ্ঘ্যমিক বিদ্যালয়ত অপচয় আৰু দুৰ্বিৰতাৰ কাৰণসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰে আৰু প্ৰতিবেদনৰ মূলক ব্যৱস্থাসমূহে ইয়াক অতিৰিক্ত পৈলায় কেৱল চৰকাৰী ব্যৱস্থাৰ সন্ধানৰ দ্বাৰাহে অপচয় আৰু দুৰ্বিৰতা সম্বন্ধেৰে আঁতৰোৱা সম্ভৱ নহ'বও পাৰে। শিক্ষকসকলে শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰিস্থিতিত স্মাৰ্ঘ্যমিকভাৱে পাঠ আৰু পাঠ্যক্ৰমৰ লৈনদেহত গুৰুত্বপূৰ্ণ নিয়মটো ল'লেহে সম্ভৱ। শিক্ষা শিক্ষাৰ স্মাৰ্ঘ্যমিক আৰু স্মাৰ্ঘ্যমিক বৃদ্ধিত প্ৰত্যেক শৈলীৰা অন্যতম কাৰক। শিক্ষাব্যৱস্থাকৈ অধিকতৰ চৰকাৰী মনুপাতি, পৰিক্ৰমাসমূহৰ সহযোগত মাত্ৰ অপচয় আৰু দুৰ্বিৰতাৰ কোনো দুৰ্ভাগ্য নহ'ব তাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখিছে।

এইটো অধ্যয়ন কৰিব নোৱাৰি মে অধুনিক সুগৰ শৈলীক পৰিস্থিতিত অপচয় আৰু দুৰ্বিৰতা এতিয়াও দুৰ্বিৰতাৰ স্মাৰ্ঘ্যমিক এখন আসমনি অক্ষয়।

এই অধ্যয়নে প্ৰথমকৰ উক্তৰ স্মাৰ্ঘ্যমিক পৰ্যায়ত ব্ৰপঅৰ্ঘ্যৰ কাৰণসমূহ জানিবলৈ আৰু এই সমস্যা হ'ব কৰিবলৈ কিছু সম্ভাৱন চিবলৈও সম্ভৱ কৰে। তাৰ অনুসন্ধানৰদ্বাৰা প্ৰধান শিক্ষকৰ সৈতে যোগাযোগ কৰি তথ্য সংগ্ৰহ কৰিছিল আৰু তাৰ পিছত বিশ্লেষণ কৰিছিল আৰু সমস্যাটো বুজিবলৈ এটা এটাকৈ তথ্যৰ ব্যৱস্থাও কৰিছিল।

- উন্নয়ন বিস্তারিত আৰু ব্যৱস্থা কৰাৰ নিচুত উদ্যোগবোৰে
 সমস্যাটোৰ আঁৰৰ প্ৰকৃত পৰিস্থিতি বিচাৰি বোলাব লাগে।
 - হেনা গবেষণাত উল্লেখ কৰিলে যে এই সমস্যাটো
 প্ৰকৃত কাৰণ কিছুমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে পঢ়া-শুনা
 সম্বন্ধে নোৱাৰিলে আৰু কেতিয়াও সমাজখনে
 কিছুমান দক্ষ অধ্যক্ষৰ পেনালত যিটোক
 সামগ্ৰিকভাৱে অধ্যয়ন আৰু দেশৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত
 বাৰ্ষিক হিচাপে বিবেচিত হ'ব পাৰে।

- সামৰণি এইটো নিশ্চয় কৰিব পাৰি যে
 সামগ্ৰিকভাৱে ধুবুৰী জিলাৰ আজানি অঞ্চলত
 উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়ৰ অৱস্থা সন্তোষজনক নহয়।
 উচ্চতৰ মাধ্যমিক পৰ্যায়ৰ শিক্ষাৰ পৰা অপচয় আৰু
 দুৰ্বিৰতাৰ সমস্যা সম্বন্ধে আঁতৰাই পেনালত সন্তোষ
 পৰামৰ্শ বিবেচনা কৰা।

BIBLIOGRAPHY:-

- 1/ Bhattacharjee, Jayeeta, "Wastage and Stagnation in primary schools." International Journal of Humanities and social science studies (IJHSS) VI-1 NO.
- 2/ Koul Lokesh, Methodology of educational research, Publishing by Vikas Pvt. Ltd.
- 3/ Retrived from <http://Sudhaganga.inlibnet.ac.in>.
- 4/ Retrived from <http://www.slideshare.net>.

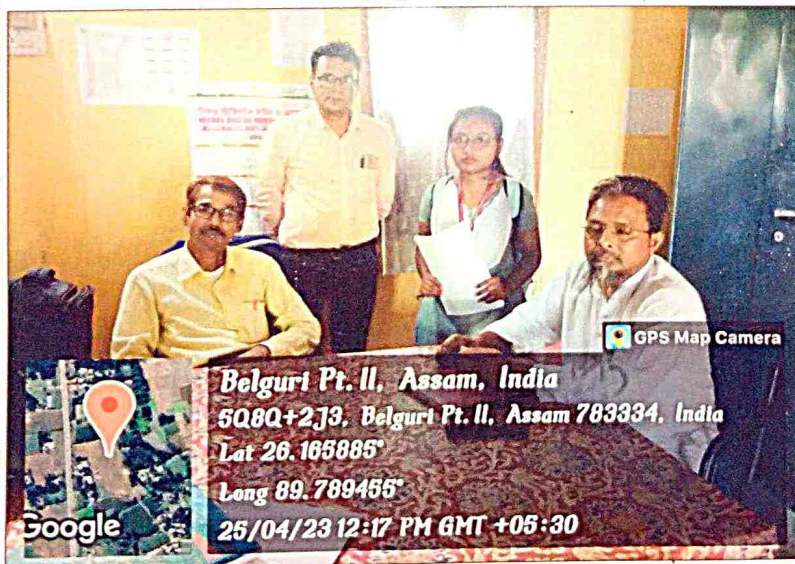
APENDIX - A

(i) প্ৰধান শিক্ষকৰ সৈতে লোৱা এক দৃশ্য।

(ii) আগামনি অঞ্চলৰ বিদ্যালয়ত পৰীক্ষা কৰিবলৈ লোৱা সন্মত এক দৃশ্য।

(iii) পৰীক্ষাৰ সন্মত লোৱা এক দৃশ্য।

APENDIX-B

Questionnaire on Importance of Wastage and Stagnation in Higher Secondary school

Name of the teacher :-

Name of the School :-

1) "Higher secondary dropect should not be done "do you agree with this?

(Yes/No)

2) Do you think is necessary to educate all the children?

(Yes/No)

3) Do you feel award of stipends to needy students will check wastage and stagnation?

(Yes/No)

4) Do you feel the necessity of regular and preoper supervision or higher secondary school?

(Yes/No)

5) Do you fill the problem of wastage and stagnation preblem appear in higher secondary level?

(Yes/No)

6)Wastage and stagnation should be prevented?

(Yes/No)

7)The impact of wastage and stagnation in your school or college is much less?

(Yes/No)

8) All should be consulted on how to resduce wastage and stagnation?

(Yes/No)

9) Wastage and stagnation and its causes are a major barrier to our stat's higher secondary level entenray.

(Yes/No)

10) Most of our students in this region stay within the poverty line and have to dropout at education for various reasons.

(Yes/No)

11) The communication gap between teachers and students at the higher secondary level leads to wastage and stagnation among students.?

(Yes/No)

12) Another cause of wastage and stagnation in education is the poor economic condition of the family?

(Yes/No)

13) Academic backwardness can lead to wastage and stagnation.

(Yes/No)

14) A teacher's hostile attitude towards some achiever can lead to wastage and stagnation?

(Yes/No)

15) Too much stress on theory but less on practical often leads to wastage and stagnation?

(Yes/No)

16) At the time the lack of parents guidance leads to wastage and stagnation?

(Yes/No)

17) Another cause of wastage and stagnation is the burden of providing study materials?

(Yes/No)

18) At the time there is wastage and stagnation in school fees.

(Yes/No)

Interview Schedule for Teacher

Name of the School :

Name of Head Teacher:

Qualification :

Gender :

Age :

A Enrolment of higher Secondary Institution.

Table-1

Total Number of Students			
Class	2020	2021	2022
11			
12			

Table-2

Total Number of wastage inn H.S School			
Class	2020	2021	2022
11			
12			

Table-3

Total Number of stagnation in H.S. School			
Class	2020	2021	2022
11			
12			